

Vastutustundliku laenamise põhimõte¹

Kristiina Koll

Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna eraõiguse talituse nõunik

Sissejuhatus

Laenu võtmine on tänapäeva ühiskonnas tavapärane tarbijakäitumine, mis võimaldab teadlikel tarbijatel soodsate tingimuste esinemisel oma elukvaliteeti parandada. Samas võib mõne tarbija jaoks muutuda laenukoormus eri põhjustel talumatuks ning seega tekib suur risk ülelaenamiseks (ingl *over-indebtedness*) ja makseraskustesse sattumiseks.²

Viimase aastakümne jooksul on paljudes Euroopa Liidu liikmesriikides krediidi võtmine oluliselt suurenenud, saavutades väga kõrgeid tasemeid nii absoluutarvudes kui ka suhtes tarbijate sissetulekuga. 2007. aastal moodustasid laenu Euroopa Liidu 27 liikmesriigis kokku seitse triljonit eurot.³ Olemasolevad andmed näitavad, et eurooplaste võlakoormus on kasvu teel.⁴

Et vältida ülelaenamist ja sellega seotud negatiivseid mõjusid, on Euroopa Liidu tasandil üha enam rõhutatud vajadust järgida krediidi andmisel vastutustundliku laenamise põhimõtet (ingl *responsible lending*, sks *verantwortungsvolle Kreditvergabe*). Oluliseks sammuks vastutustundliku laenamise edendamisel võib pidada Euroopa Parlamendi ja nõukogu 2008/48/EÜ 23. aprilli 2008 direktiivi, mis käsitleb tarbijakrediidilepinguid ja millega tunnustatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/102/EMÜ (edaspidi *uus tarbijakrediidi direktiiv*).⁵ Eestis jõustus direktiivist ajendatud regulatsioon⁶ võlaõigusseaduses (edaspidi *VÕS*)⁷ 01.07.2011. Teiste direktiivist tulenevate muudatuste kõrval on oluline uuendus võrreldes kehtiva õigusega ka VÕS-i täiendamine §-ga 403², mis sätestab krediidiandjale kohustuse rakendada tarbijakrediidi andmisel vastutustundliku laenamise põhimõtet.

¹ Artikkel põhineb autori 2011. aasta kevadel Tartu Ülikooli Õigusteaduskonnas kaitstud magistritööl „Tarbija õigused vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise korral“. Kirjutise mahtu silmas pidades ei ole kahjuks võimalik käsitleda vastutustundliku laenamise põhimõtte rikkumise tagajärgi ega õiguskaitsevahendite kasutamise erisusi, mistõttu keskendutakse ainult selle põhimõtte olemusele. Autor tänab oma magistritöö juhendajat Indrek Niklust.

² **G. Betti, N. Dourmashkin, M. C. Rossi, V. Verma, Y. Yin.** The Problem of Consumer Indebtedness: Statistical Aspects, ORC Macro International Social Research, Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/consumers/cons_int/fina_serv/cons_directive/fina_serv06_en.pdf (seisuga 22.09.2011), lk 2.

³ Commission Staff Working Document on the Follow Up on Retail Financial Services to the Consumer Markets Scoreboard SEC (2009) 125 1 final, Brussels, 24. September, 2009, Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/consumers/rights/docs/swd_retail_fin_services_en.pdf (seisuga 22.09.2011), lk 26.

⁴ SEC (2009) 125 1 final, *op.cit.*, lk 28.

⁵ Euroopa Liidu Teataja L 133, 22/05/2008, lk 0066–0092.

⁶ Muudatused on sätestatud võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduses. – RT I 2010, 77, 590, Riigikogu XI koosseisu menetluses SE 761 (vastu võetud 30.09.2010).

⁷ Võlaõigusseadus, vastu võetud 26.09. 2001. – RT 2001 I, 81, 487; RT I, 08.07.2011, 21.

Üldistatult öeldes tähendab vastutustundlik laenamine, et laen peab vastama tarbija vajadustele ning olema kujundatud selliseks, et tarbijal oleks võimalik saadud krediit tagasi maksta.⁸

Vastutustundliku laenamise põhimõte ei ole Eesti õiguses tundmatu. Selle järgimise kohustus on sätestatud krediitiasutuste seaduses⁹ (edaspidi KAS) alates 01.01.2007. Eesti võlaõiguses on aga vastutustundliku laenamise näol tegemist uudse õigusinstituudiga.

Selle artikli eesmärk on avada VÕS-is sätestatud vastutustundliku laenamise põhimõtte õiguslik olemus ning selgitada seejuures nimetatud põhimõttega seonduvate uute mõistete sisu ja tähendust.

Vastutustundliku laenamise põhimõte direktiivis ja VÕS-is

Uue tarbijakrediidi direktiivi artiklites ei kasutata terminit *vastutustundlik laenamine*, sellele põhimõttele viidatakse sõnaselgelt vaid direktiivi preambulis. Vastutustundliku laenamise mõiste sisu ei ole Euroopa Liidu seadusandja selgelt defineerinud, põhimõtte olemus väljendub sisuliselt direktiivis krediidiandjale pandud kohustustes. Vastutustundliku laenamise põhimõttega seotud kohustuste regulatsioon on direktiivis jaotunud eri artiklite vahel. Tulenevalt preambuli punktis 26 sätestatust¹⁰ väljendavad seda direktiivi artikkel 5 lõige 6 ning artiklid 8 ja 9. Nimetatud artiklid on VÕS-i § 403² allikateks.

Erinevalt direktiivi regulatsioonist viitab VÕS-i tekst sõnaselgelt vastutustundliku laenamise põhimõttele.¹¹ Samuti on VÕS-i §-s 403² selgelt sätestatud, mida krediidiandja peab vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimiseks tegema. Nimelt on krediidiandja § 403² lõike 1 järgi enne tarbijakrediidilepingu sõlmimist kohustatud:

- 1) omandama teabe, mis võimaldab hinnata tarbija krediivõimelisust. Vajaduse korral küsib krediidiandja tarbijalt teavet ja kasutab asjakohaseid andmekogusid;
- 2) hindama tarbija krediivõimelisust;
- 3) andma tarbijale piisavaid selgitusi, et tarbija saaks hinnata, kas pakutav tarbijakrediidileping vastab tema vajadustele ja finantsolukorrale.

Kui vastutustundliku laenamise põhimõte on määratletud sellega kaasnevate kohustuste kaudu, siis VÕS-i §-s 403² sätestatud kohustuste täpse sisu ja tähenduse avamisel tuleb omakorda teha selgeks, mida tähendab tarbija krediivõimelisus ja selle hindamine, missugune on krediivõimelisuse hindamiseks vajalik teave ja kuidas seda koguda ning mida kujutab endast tarbijale piisavate selgituste andmine.

⁸ Public consultation on responsible lending and borrowing in the EU, Brussel 15 June 2009, European Commission, Internal Market and Services DG, Financial Institutions, Retail Issued, consumer policy and payment systems, Arvutivõrgus kättesaadav:

http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/responsible_lending/consultation_en.pdf (seisuga 22.09.2011), lk 3.

⁹ Krediitiasutuste seadus, vastu võetud 09.02.1999, RT I 1999, 23, 349 ; RT I, 08.07.2011, 37.

¹⁰ Liikmesriigid peaksid võtma asjakohaseid meetmeid, et edendada vastutustundliku teenusepakkumise põhimõtteid krediidisuhete kõikides etappides, võttes arvesse oma krediidituru eripära. Need meetmed võivad sisaldada näiteks tarbijate teavitamist ja harimist, sealhulgas hoiatusi maksete tasumata jätmise ja ülelaenamisega seotud riskide kohta. /.../ Krediidiandjatel peaks olema kohustus individuaalselt kontrollida tarbija krediivõimelisust. /.../ Tarbijad peaksid samuti toimima läbimõeldult ja austama oma lepingulisi kohustusi.

¹¹ Muu hulgas on § 403² pealkirjastatud „Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine.“

Tarbija krediivõimelisus

Direktiiv sätestab vaid krediidiandja kohustuse tarbija krediivõimelisust (*creditworthiness*) hinnata. Kuivõrd direktiiv ei täpsusta, mida tuleks mõista krediivõimelisuse all, siis on selle mõiste tegelik sisu jäetud liikmesriikide formuleerida.¹²

Ei Eesti ega võrdluseks ka Saksa ega Austria seadusandjad pole seadus tekstis krediivõimelisuse mõistet määratlenud. Samas on selle sisu siiski kas seletuskirjas või teatud soovitusliku iseloomuga dokumendis lahti mõtestatud.

Näiteks on Saksamaa direktiivi ülevõtva eelnõu seletuskirjas selgitatud, et krediivõimelisus näitab tõenäosust, millega tarbija oma lepingulised kohustused täita suudab. Krediivõimelisuse hindamine kujutab endast tõenäosusotsuse vastuvõtmist selle kohta, kuivõrd on tarbija võimeline talle antava krediidi tulevikus tagasi maksta.¹³

Austria vastava eelnõu seletuskirja kohaselt tähendab krediivõimelisuse hindamine *ex-ante* vaatlusel veendumist, et tarbija on lepingut sõlmides seisundis, mis võimaldab tal tarbijakrediidilepingust tulenevad kohustused täielikult täita, ilma et kohustuste täitmine ohustaks tema toimetulekumiinimumi. Krediivõimelisuse kindlakstegemiseks tuleb arvesse võtta nii tarbija üldist majanduslikku olukorda, kasutusse võetava krediidisumma suurust, tagasimaksete suurust ja sagedust kui ka tarbija varasemaid kohustusi.¹⁴

Kuna ka VÕS-is ei avata krediivõimelisuse mõistet ning selle hindamise täpset sisu, on Eestis krediidiandjatele jäetud tõlgendusruum direktiivist tulenevate kohustuste täitmiseks. Andmaks turuosalistele siiski teatud juhtnööre VÕS-i uue regulatsiooni ning ka KAS-i olemasoleva regulatsiooni rakendamiseks, on Finantsinspeksioon andnud soovitusliku juhendi vastutustundliku laenamise kohta.¹⁵ Finantsinspeksiooni soovitusliku juhendi punkti 9.3. kohaselt hindab krediidiasutus, kas klient on võimeline tagastama laenu oma sissetulekute arvelt (võttes arvesse kliendi sissetulekute suurust), kas krediidiasutusele laenuandmise otsuse kaalumise perioodil teada olevate asjaolude põhjal võib oletada, et kliendi maksevõime on ettenähtavas tulevikus jätkusuutlik ja kas kliendi võime laenu tagasi maksta on olemas

¹² C. Herrestal. Die Verpflichtung zur Bewertung der Kreditwürdigkeit und zur angemessenen Erläuterung nach der neuen Verbraucherkreditrichtlinie 2008/48/EG, Die Wertpapier-Mitteilungen, Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht (WM), 2009, lk 1174.

¹³ Entwurf eines Gesetzes zur Umsetzung der Verbraucherkreditrichtlinie, des zivilrechtlichen Teils der Zahlungsdiensterichtlinie sowie zur Neuordnung der Vorschriften über das Widerrufs- und Rückgaberecht, Begründung, Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/pdfs/RegE_Gesetz_zur_Umsetzung_der_Verbraucherkreditrichtlinie.pdf?__blob=publicationFile (seisuga 22.9.2011), lk 153.

¹⁴ Vorblatt zu Entwurf Bundesgesetz, mit dem das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch geändert, ein Bundesgesetz über Verbraucherkreditverträge und andere Formen der Kreditierung zu Gunsten von Verbrauchern (Verbraucherkreditgesetz – VKrG) erlassen sowie das Konsumentenschutzgesetz, das Bankwesengesetz, das Versicherungsaufsichtsgesetz, das Wertpapieraufsichtsgesetz 2007, das Investmentfondsgesetz, das Zahlungsdienstegesetz, die Gewerbeordnung 1994 und das Maklergesetz geändert werden (Darlehens- und Kreditrechts-Änderungsgesetz – DaKRÄG), Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.justiz.gv.at/internet/file/2c94848525024c280125d5d9214203bb.de.0/dakraeg+begutachtungsentwurf+-+vorblatt+und+erlaeuterungen.pdf> (seisuga 22.09.2011), S 16-17.

¹⁵ Vastutustundliku laenamise nõuded, kehtestatud Finantsinspeksiooni juhatus otsusega 01.12.2010 nr 1.1-7/62, Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.fi.ee/public/Soovituslik_juhend_Vastutustundlik_laenamine.pdf (seisuga 22.09.2011). Finantsinspeksiooni soovituslik juhend kohaldub küll vastavalt selle punktile 3.1. vaid krediidiasutustele, kuid autori hinnangul saavad seda tõlgendamisallikana kasutada kõikvõimalikud krediidiandjad, kuivõrd autori arvates ei ole soovituslikus juhendis kirjeldatud ka krediidiasutuseks mitteolevatele krediidiandjatele selgelt üle jõu käivaid kohustusi.

vaatamata tema olemasolevate finantskohustustele. Laenu jätkusuutlik tagasimaksmine tähendab laenu tagasimaksmist kliendi sissetuleku või säästude arvel, vajaduseta realiseerida tagatis või muu kliendile kuuluv vara, välja arvatud juhtudel, kus laenu olemusest tulenevalt on tagatise hilisem realiseerimine toote olemuslik komponent, klient on võimeline täitma teisi varem võetud finantskohustusi ilma vajaduseta võtta uusi finantskohustusi (laene), et maksta tagasi olemasolevat laenu.¹⁶

Eespool nimetatut kokku võttes on kredidivõimelisus direktiivi ja VÕS-i mõttes tarbija suutlikkus täita tarbijakrediidilepingust tulenevad kohustused ilma makseviivitusteta ning tagatise realiseerimata. Kredidivõimelisuse hindamine on sisuliselt sellisele suutlikkusele *ex-ante* hinnangu andmine.

Teabe kogumine kredidivõimelisuse hindamiseks

Direktiivi artikli 8 kohaselt peab krediidiandja hindama tarbija kredidivõimelisust piisava teabe alusel. VÕS § 403² lõike 1 punkti 1 järgi peab krediidiandja omandama teabe, mis võimaldab hinnata tarbija kredidivõimelisust.

Piisav on selline teave, mis võimaldab krediidiandjal teha kindlaks tarbija majandusliku olukorra ning selle alusel krediidi andmise üle põhjendatult otsustada. Teave on piisav siis, kui see võimaldab krediidiandjal tarbija kredidivõimelisust lõplikult hinnata,¹⁷ st asuda tarbija kredidivõimelisuse kohta lõplikule seisukohale. Kohustuse täpne sisu sõltub üksikjuhtumi asjaoludest, nt kredidivõtja isikust, krediidiliigist, krediidiandja riisikost jne.¹⁸

Üks võimalus kredidivõimelisuse hinnangu kujundamiseks on teha seda tarbijalt saadud teabe alusel. Artiklis 8 puuduvad otsesed viited tarbija vastavate kohustuste kohta krediidiandjale aktiivselt omalt poolt teavet esitada, küll aga sätestab preambuli punkt 26, et tarbijad peaksid samuti toimima läbimõeldult ja austama oma lepingulisi kohustusi. Mis puudutab Eesti õigust, siis kuigi see ei väljendu sõnaselgelt VÕS-i § 403² tekstis, on ka tarbijal kohustus anda krediidiandjale teavet selleks, et krediidiandja saaks tarbija kredidivõimelisust hinnata. Tarbija vastav kohustus tuleneb VÕS-i §-st 14, täpsemalt § 14 lõikest 2. Nimetatud asjaolule viidatakse ka võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirjas.¹⁹ Siiski tuleks arvestada seejuures direktiivis sätestatud huvide tasakaaluga, seega olenemata asjaolust, et ka tarbijal on kohustus teavet anda, viitab direktiivi regulatsioon pigem sellele, et teabe hankimisel peaks krediidiandja olema aktiivsem pool.

Teine võimalus tarbija kredidivõimelisuse hindamiseks on teha seda asjakohastest andmebaasidest saadud teabe alusel. Sellisteks andmebaasideks on üle Euroopa levinud andmekogud, mida võidakse pidada kas era- või avalik-õiguslikul alusel.²⁰ Eelkõige on sellisteks andmekogudeks võlaregistrid (ingl *credit registers*), mis pakuvad krediidiandjatele informatsiooni tarbijast kredidivõtjate maksekäitumise ja võetud kohustuste kohta.²¹

¹⁶ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 5.

¹⁷ **P. Wösthoff.** Die Verbrauchercreditrichtlinie und deren Umsetzung ins deutsche Recht, Dissertation Universität Wien, 2010, lk 88.

¹⁸ **C. Herresthal.** *op.cit.*, lk 1177.

¹⁹ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri, arutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=elnou&op=ems&emshelp=true&eid=1033413&u=20110306003000> (seisuga 22.09.2011), lk 26.

²⁰ **P. Rott.** Mitverantwortung des Kreditgebers bei der Kreditaufnahme - Warum eigentlich nicht?, Zeitschrift für Bank und Kapitalmarktrecht (BKR), 2003, 851, rn 855.

²¹ **F. Ferretti.** A European Perspective on Consumer Loans and the Role of Credit Registries: the Need to Reconcile Data Protection, Risk Management, Efficiency, Over-indebtedness, and a Better Prudential Supervision of the Financial System, Consumer Policy, 2010, 33:1–27, lk 1.

Võlaregistrid võib põhimõtteliselt liigitada kaheks. Esiteks võib olla tegemist andmekogudega, milles kajastub teave kõigi tarbija poolt võetud kohustuste kohta (positiivne register). Teiseks võimaluseks on kajastada registris kohustuste rikkumisi ning maksehäireid (negatiivne register).²² Direktiivis sätestatud andmebaaside all ei tohiks autori hinnangul mõista vaid spetsiifilisi võlaregistreid, vaid ka kõikvõimalikke teisi andmekogusid, millest on võimalik saada teavet tarbija maksekäitumise ja olemasolevate kohustuse kohta, Eestis näiteks saab kinnistusraamatust teavet hüpoteekide kohta, samuti võib Ametlikest Teadaannetest leida teavet nt isiku suhtes varem alustatud täite- või pankrotimenetluste kohta.

Kirjeldatud andmebaasi olemasolu korral saavad krediidiandjad seda tarbija maksevõimelisuse hindamisel kasutada. Selline võimalus peab olema direktiivi artikli 9 lõike 1²³ kohaselt piiriüleselt võimalik mittediskrimineerivatel tingimustel.

Teinud selgeks piisava teabe alusel krediivõimelisuse hindamise sisu, on järgmine oluline küsimus, mis on krediivõimelisuse hindamise tagajärg.

Tarbijale selgituste andmine

Direktiivi artikkel 8 jätab tarbija krediivõimelisuse hindamise tagajärjed ja tulemuse lahtiseks. Samas sätestab artikli 5 lõige 6 krediidiandjale kohustuse anda tarbijale piisavaid selgitusi, et tarbija saaks hinnata, kas pakutav tarbijakrediidileping on kohandatud tema vajadustele ja finantsolukorrale vastavaks. Vajaduse korral tuleb selgitada tarbijale esitatud lepingueelset teavet, pakutud toodete põhiomadusi ning mõju, mida need võivad tarbijale avaldada, sealhulgas maksete tasumata jätmisest tulenevaid tagajärgi.

Kuigi direktiivi ülesehitust ja artiklite järjestust vaadates ei ole esmapilgul väga selge, kuidas nimetatud artiklites sätestatud kohustused omavahel toimima hakkavad või missugune tähendus on neil üksteise suhtes, on äärmiselt oluline tähele panna, et direktiivi artikli 5 lõike 6 kohaselt tuleb tarbijale anda piisavalt selgitusi, et tarbija saaks hinnata, kas leping on kohandatud tema *finantsolukorrale* vastavaks. Seega saab krediidiandja anda selgitusi tarbija finantsolukorra kohta artikli 5 lõike 6 kohaselt alles siis, kui ta on hinnanud tarbija krediivõimelisust vastavalt artiklile 8.

Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirjas on asutud seisukohale, et kuna nõustamise käigus tuleb tarbijale anda teavet selle kohta, kas pakutav krediidileping vastab tarbija majanduslikule olukorrale, siis sisaldab nõustamise kohustus finantshindamise kohustust.²⁴ Ka VÕS-i § 403² lõike 1 sõnastusest²⁵ nähtub, et Eesti

²² Näiteks Šveitsi *Konsumkreditgesetz*'i (edaspidi *KKG*) artiklis 22 on sätestatud krediidiandjatele kohustus luua *Informationsstelle für Konsumkredit*, milles krediidiandjad peavad vastavalt *KKG* artikli 25 (1) registreerima nende poolt sõlmitud tarbijakrediidilepingud (positiivne register) ning vastavalt artikli 25 (2) ka tarbijate maksehäired, juhul kui tarbija on makseviivituses vähemalt 10 %-ga krediidi netosummast (negatiivne register) (Vt <http://www.iko-info.ch/> (seisuga 22.09.2011)). Saksamaal on asjakohaseks andmekoguks eraõiguslikul alusel tegutsev *Die Schutzgemeinschaft für allgemeine Kreditsicherung*, mida tähistatakse lühendatult väljendiga *SCHUFA* (Vt <http://www.schufa.de/de/private/home/> (seisuga 22.09.2011)). Ka *SCHUFA*-s registreeritakse nii positiivne kui ka negatiivne krediidiinfo (*SCHUFA-Scoring – Wissen, womit man rechnen kann* <http://www.schufa.de/media/teampresse/publikationen/SCHUFA-Infobroschuere-Score.pdf> (seisuga 22.09.2011)). Eestis seevastu positiivset võlaregistrit ei eksisteeri. AS Krediidiinfo poolt peetavas maksehäireregistris registreeritakse maksehäired, mis on vanemad kui 45 päeva alates maksetähtpäevale järgnevast päevast, on koos intresside ja viivistega vähemalt 30 eurot ega ole vaidlustatud (Vt <http://www.krediidiinfo.ee/index.php?m=3> (seisuga 22.09.2011)).

²³ „Iga liikmesriik tagab piiriülese krediidi korral teiste liikmesriikide krediidiandjatele juurdepääsu selles liikmesriigis kasutatavatele andmebaasidele tarbijate krediivõimelisuse hindamiseks. Juurdepääsu tingimused ei ole diskrimineerivad.“

²⁴ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. *op.cit.*, lk 26.

seadusandja on direktiivi artikli 5 lõike 6 ja artikli 8 omavahel selgelt sidunud ning sellest tulenevalt võib eeldada, et Eesti seadusandja on näinud krediitdivõimelisuse hindamise tulemusena ette tarbija nõustamise vastavalt tema krediitdivõimelisusele.

Kuid mida tuleks tarbijale selgituste andmise all täpsemalt mõista? Sisuliselt on tegemist tarbija lepingueelse teavitamisega krediitdivõimelisuse hindamise tulemustest. Krediitdivõimelisuse hindamise tulemused tuleb tarbijale selgituste näol edasi anda.

Direktiiv ei sätesta, kuhu peaksid vastutustundliku laenamise põhimõtet reguleerivad artiklid oma koostoimes riigisisises õiguses dogmaatiliselt paigutama, järelikult on see jäetud liikmesriikide otsustada. Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse seletuskirjas viidatakse korduvalt uue regulatsiooni seostele VÕS-i §-ga 14,²⁶ mis sätestab poolte õigused ja kohustused lepingueelsete läbirääkimiste pidamisel. Sellest võib järeldada, et Eesti seadusandja on kasutanud talle direktiiviga jäetud vabadust vastutustundliku laenamise põhimõtte õigusliku olemuse määratlemisel selliselt, et nimetatud põhimõttega seotud kohustused on paigutatud lepingueelsete läbirääkimiste õigussuhtesse. VÕS-i § 403² toimib koosmõjus VÕS-i §-ga 14 ning vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine kuulub olemuslikult lepingueelsete läbirääkimiste õigussuhtesse eelkõige seepärast, et krediitdivõimelisuse hindamine, tarbija teavitamine ja tarbija nõustamine peavad toimima ajaliselt enne tarbijakrediitilepingu sõlmimist. Põhimõtte eesmärk on vähendada pooltevahelist informatsioonilist asümmeetriat, samuti kujutavad VÕS-i §-s 403² sätestatud kohustused endast sisuliselt VÕS-i § 14 lõikes 1 sätestatud kohustuse arvestada teise poole õiguste ja huvidega täpsustust ning VÕS-i § 14 lõikes 2 sätestatud kohustuse – anda teisele poolele vajalikku teavet – edasiarendust ja laiendust.

Tarbijale selgituste andmise eesmärk on asetada tarbija positsiooni, kus ta võiks langetada kaalutletud otsuse, sest tarbija peab oma varalise seisundi ja pakutava lepingu pinnalt aru saama, kas lepingu sõlmimine on talle vajalik ja kasulik või mitte.²⁷

Euroopa Kohus on korduvalt kirjeldanud Euroopa keskmist tarbijat kui informeeritud, tähelepanelikku ja arusaamisvõimelist isikut. Sellisel isikul ei peaks olema mitte ainult võimalus talle pakutavaid laene võrrelda, vaid tal peaks olema ka ülevaade oma majanduslikest võimalustest. Vastutustundliku laenamise regulatsioon on suunatud eelkõige sellistele tarbijatele, kes hindavad oma tulevase sissetulekuid liiga optimistlikult või alahindavad esmapilgul neile lepingu sõlmides langevat kulude koormust. Samas lähtub regulatsioon siiski õppimisvõimelisest tarbijast, keda on võimalik selgituste ja nõustamisega panna positsiooni, mis võimaldab tal teha ratsionaalse otsuse.²⁸

Ei direktiivi artiklist 8 ega ka VÕS-i §-st 403² ei ole tuletatav krediitdivõimetus tarbijaga lepingu sõlmimise keeld.

Kui tegemist on sellise krediidiga, millega seotud kulud suudab tarbija oma sissetulekut ning varalist olukorda arvestades taluda vaid oma toimetulekumiinimumi olulise kahjustamise korral, siis tuleb tarbijat sellest lepingueelsel nõustamisel teavitada. Seega on astunud samm –

²⁵ VÕS-i § 403² sai sellise kuju võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu menetlemise käigus Rahandusministeeriumi ettepanekul. Vt Rahandusministeeriumi kiri 28.04.2010 nr 1.1-11./5446, p 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://eelnou.d.valitsus.ee/main> (seisuga 22.09.2011).

²⁶ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. *op.cit.*, nt lk 16 ja lk 26.

²⁷ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. *op.cit.*, lk 26.

²⁸ P. Rott. *op.cit.*, rn 853.

isegi, kui see on väike samm – vastutustundliku laenamise suunas.²⁹ Kui pooled otsustavad hoolimata sellest, et tarbija ei ole krediidivõimeline, krediidilepingu siiski sõlmida, siis toimub see informeerituse baasil. Mõlemad pooled võtavad endale lepingu sõlmimisel teadliku riisiko.³⁰

Direktiivi selgituste andmise regulatsioonist ei ole tuletatav krediidiandja kohustus viidata odavamatele konkureerivatele toodetele.³¹ Erinevalt Euroopa Komisjoni esialgses algatuses³² sätestatust ei sisalda artikli 5 lõige 6 krediidiandja kohustust valida tarbija jaoks välja kõige sobivamate tingimustega leping. Sama kinnitab ka Finantsinspektsiooni soovitusliku juhendi punkt 4.2, mis selgitab, et krediidiasutus ei muutu selgituse kohustuse olemasolust või sellise selgituse andmisest kliendi suhtes käsundisaajaks või muuks selliseks isikuks, kellele kutsealase tegevuse tõttu kuulub eriline usaldusseisund valida ning otsustada kliendile sobivaim laenu- või krediidisuhe.³³ Seega on uue regulatsiooni eesmärk, et krediidiandja aitaks tarbijal teha informeeritud otsust, aga mitte see, et krediidiandja teeks selle otsuse ise tarbija eest ära.

Määratlenud eespool selgituste andmise õigusliku tähenduse ja sisu, käsitletakse järgnevalt selgituste andmise viisi.

Arvestades direktiivi preambuli punkti 27, mille kohaselt tuleks vajaduse korral selgitada tarbijale asjaomast lepingueelset teavet ja pakutud toodete põhiomadusi individuaalselt, on direktiivis sätestatud nõustamiskohustusel personaalne iseloom. Seetõttu on ka võlaõigusseaduse ja teiste seaduste seletuskirjas selgitatud, et krediidiandja nõustamiskohustust ei saa lugeda täidetuks pelgalt standardvormide või tüüpnäidete esitamisega või siis veebis või pangakontoris avalikult välja pandud teabele viitamisega.³⁴ Tarbijal peab olema võimalik saada enda esitatud küsimustele individuaalselt tagasisidet.³⁵

Tuleb arvestada, et tarbijale tuleb anda *piisavaid selgitusi* (ingl *adequate*, sks *angemessene*). *Piisav* on määratlemata õigusemõiste, mille sisustamine sõltub igakordse üksikjuhu eripäradest. Piisavate selgituste andmine sõltub näiteks tarbija isikust, lepingu pakkumise asjaoludest, krediidi ja lepingutingimuste keerukusest, kusjuures hinnangu eeltoodule annab krediidiandja temale teadaolevate asjaolude pinnalt.³⁶ Ainult tarbija isiklike omadusi ja vajadusi arvesse võttes selgituste andmine võimaldab panna tarbija sellisesse situatsiooni, kus

²⁹ **P. Derleder.** Die vollharmonisierende Europäisierung des Rechts der Zahlungsdienste und Verbraucherkredits, Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 2009, 3195,3199.

³⁰ **C. Hoffman.** Die Pflicht zur Bewertung der Kreditwürdigkeit, NJW 2010, 1782, rn 1786.

³¹ **P. Rott** in Dausen. EU Wirtschaftsrecht, 24. Ergänzungslieferung, München: Verlag C. H. Beck, 2009, rn 380.

³² Vt COM (2002) 443 final. *op.cit.*, art 6 (4): „Krediidiandja ja kohaldataval juhul ka krediidivahendaja püüavad valida enda poolt tavaliselt pakutavate tarbijakrediidilepingute seast konkreetsele tarbijale kõige sobivamate tingimustega ning kõige sobivama kasutusse võetava krediidisummaga lepingu, võttes mh arvesse tarbija majanduslikku olukorda, pakutava krediiditoote häid ja halbu külgi ning krediidi võtmise eesmärki.“

³³ Finantsinspektsiooni soovituslik juhend. *op.cit.*, lk 2.

³⁴ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, *op.cit.*, lk 26.

³⁵ **J. Ady, E. Paetz.** Die Umsetzung der Verbraucherkreditrichtlinie in deutsches Recht und besondere verbraucherpolitische Aspekte, Die Wertpapier-Mitteilungen, Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht (WM) 2009, 1061, S 1067, Fussnote 82.

³⁶ Võlaõigusseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. *op.cit.*, lk 26.

ta saab hinnata, missugune krediidileping tema vajadustele ja majanduslikule olukorrale kõige paremini vastab.³⁷

Vastutustundliku laenamise põhimõtte teoreetilised alused ja õigustatus

Olles juba selgitanud vastutustundliku laenamise põhimõtte mõistet ning selle järgimisega kaasnevate kohustuste sisu ja tähendust, peatatakse alljärgnevalt vastutustundliku laenamise üldistel alustel, õigustatusel ja ka kujunemisel, et avada veidi laiemal põhjal selle instituudi olemus.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte edendamisel on Euroopa Komisjon nõudnud krediidi andmisel eelkõige tarbija ja krediidiandja vahelises suhtes vastutuse tasakaalustatumat jagamist.³⁸

Kõnealuse regulatsiooni kriitikas on aga läbivalt välja toodud asjaolu, et kuivõrd vastutustundliku laenamise kohustuse panemisega krediidiandjale suurenevad krediidiandja riskid, siis võib väheneda krediidiandjate poolt sõlmitavate tarbijakrediidilepingute hulk. Veelgi enam, krediidiandjad võivad täielikult keelduda teatud sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvatele tarbijatele krediidi andmisest,³⁹ seega võib tekkida hulk isikuid, kelle jaoks muutuvad tavapärase kanalite kaudu osutatavad finantsteenused kättesaamatuks (ingl *financial exclusion*).⁴⁰ See omakorda tähendab, et teatud hulk tarbijaid peaks kasutama selliseid finantseerimismehhanisme, mis jäävad direktiivi reguleerimisalast välja ja millele laieneb väiksem tarbijakaitsetase. Selline mõju on aga otseses vastuolus uue regulatsiooni plaanitud eesmärkidega.⁴¹ Siinkohal on oluline märkida, et direktiivi reguleerimisala on liikmesriikidel siiski võimalik tulenevalt direktiivi preambuli punktis 10 sätestatust⁴² riigisisest laiendada ning seega nimetatud probleemi tõsidust vähendada. Eestis on direktiivi kohaldamisala võrreldes direktiivi artiklis 2 sätestatuga märkimisväärselt laiendatud (vt täpsemalt VÕS-i § 403).

Vaieldamatult võivad suurenenud riskide ning krediidiandjale langeva lisakoormuse tõttu tõusta tarbijakrediidi eest nõutavad intressimäärad ja tasud.⁴³ Samas võivad krediidiandja kulud, mis seonduvad uuest regulatsioonist tulenevate kohustuste täitmisega ja mis kantakse üle tarbija poolt makstavatesse kõrgematesse tasudesse, väheneda kohustuste täitmise osalise automatiseerimisega. Seega, isegi kui krediidiandja kulud esialgu kasvavad, võivad need pikemas perspektiivis krediidiandja süsteemide hea sissetöötamise korral uuesti kahaneda.⁴⁴

³⁷ J. Ady, E. Paetz. *op.cit.*, lk 1067, Fussnote 82.

³⁸ P. Rott in Dausers, *op.cit.*, rn 383.

³⁹ W. Kösters, S. Paul, S. Stein. An Economic Analysis of the EU Commission's Proposal for a New Consumer Credit Directive. Offering Consumers more Protection or Restricting their Options?, *Intereconomics* 2004, Number 2, lk 96.

⁴⁰ G. Gloukoviezoff. From Financial Exclusion to Overindebtedness: the Paradox of Difficulties for People on Low Incomes, in L. Anderloni, M.D Braga, E. Carluccio (eds), *New frontiers in banking services. Emerging needs and tailored products for untapped markets*, Berlin: Springer Verlag, 2006, lk 215.

⁴¹ W. Kösters, S. Paul, S. Stein. *op.cit.*, lk 96.

⁴² „Käesolev direktiiv ei tohiks aga piirata liikmesriikidel käesoleva direktiivi sätteid kohaldamast kooskõlas ühenduse õigusaktidega valdkondades, mis ei kuulu direktiivi reguleerimisalasse.“

⁴³ W. Kösters, S. Paul, S. Stein. *op.cit.*, lk 96.

⁴⁴ P. Rott. *op.cit.*, rn 858.

Autor leiab, et uuest regulatsioonist saadavad hüved kaaluvad siiski üles mõnevõrra suurenenud kulud laenu andmisel ja võtmisel. Ülelaenamise tõttu tekkiv tarbija maksejõuetus ning sellega kaasnevad kulukad menetlused on nii tarbijale, krediidiandjale kui ka ühiskonnale tervikuna oluliselt valusamad ja kallimad kui konkreetse tarbijakrediidilepinguga suurenenud kulud. Ülelaenamisega seotud probleeme ennetavad meetmed, sh vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamine, on igal juhul eelistatavamad, võrreldes selliste probleemide tagajärgede likvideerimiseks võetud meetmetega.

Vastutustundliku laenamise põhimõtte regulatsiooni eesmärk on vältida tarbijapoolset ülelaenamist ning selle tagajärjel tekkivat ebamõistlikku võlakoormat juba krediidi andmise ajal.⁴⁵ Siiski väidavad kriitikud õigustatult, et kõikvõimalikke tarbija ülelaenamise riske on krediidiandjal peaaegu võimatu lepingu sõlmimise hetkel üheselt kindlaks määrata, sest maksehäirete tekkimise peamisteks põhjusteks on ootamatud asjaolud, nagu töötus, lahutus ja haigused ning krediidiandjal ei ole võimalik täpselt prognoosida, kas potentsiaalne krediidivõtja jääb tulevikus haigeks ja kaotab seetõttu töövõime ning satub raskustesse krediidilepingust tulenevate kohustuste täitmisel või mitte.⁴⁶

Samas on vastuargumendina eeltoodud käsitlusele rõhutatud, et paljud tarbijad võtavad endale selliseid kohustusi, mis juba tarbijakrediidilepingu sõlmimise ajal kujutavad endast selle tarbija jaoks märkimisväärset ülelaenamist.⁴⁷

Krediidiandjal ei ole tõepoolest kunagi võimalik täie kindlusega kindlaks teha, kas tarbijal tekivad tarbijakrediidilepingust tulenevate kohustuste täitmisel makseraskused või mitte. See on nii tarbija kui ka krediidiandja jaoks määratlematu risk. Vastutustundliku laenamise põhimõtte rakendamisega ei saagi seetõttu igal üksikjuhul tarbija makseraskusi vältida, küll aga on selle põhimõtte järgimisel võimalik ära hoida ülelaenamisega seotud probleeme, mis on ilmsed juba krediidivõtmise ajal. Õiguskirjanduses on väljendatud seisukohta, et vastutustundliku laenamise printsiip väljendab paternalistlikku lähenemist.⁴⁸ Väidetud on ka, et tegemist on pooltele pealesunnitud hoolitsusega (sks *Zwangfürsorge*).⁴⁹ Vastutustundliku laenamise põhimõtte tekitab kriitikutes vastuseisu seetõttu, et tegemist on privaatautonomiasse sekkuva meetmega,⁵⁰ mis piirab liialt tarbijate iseseisvust.⁵¹ Üldise majandusteooriaga ei ole kooskõlas käsitlus, mille kohaselt kaitstakse tarbijat lepinguõiguslikult tema enda majanduslike otsuste eest ning seega ka vähendatakse osaliselt tema vastutusvõimet.⁵² Privatautonomia tähendab vaieldamatult ka seda, et isik vastutab oma valikutega kaasnevate tagajärgede eest. See, et isiku lootused ja ootused ei pruugi pärast lepingu sõlmimist realiseeruda, on tema enda riisiko.⁵³

⁴⁵ P. Rott. *op.cit.*, rn 852.

⁴⁶ W. Kösters, S. Paul, S. Stein. *op.cit.*, lk 95.

⁴⁷ P. Rott. *op.cit.*, rn 852.

⁴⁸ K. Siibak. Vastutustundliku laenamise põhimõtte. – *Juridica X* 2009 (704-711), lk 706, viide 26.

⁴⁹ P. Wösthoff. *op.cit.*, lk 87.

⁵⁰ M. Hoffmann. Der Diskussionsstand zur Reform der Verbraucherkreditrichtlinie, BKR 2004, 308, rn 312.

⁵¹ W. Kösters, S. Paul, S. Stein. *op.cit.*, lk 92.

⁵² M. Rohe. Privatautonomie im Verbraucherkreditrecht wohin? - Zum Richtlinienvorschlag zur Harmonisierung der Rechts- und Verwaltungsvorschriften der Mitgliedstaaten über den Verbraucherkredit, BKR 2003, 267, 273.

⁵³ M. Rohe. *op.cit.*, rn 267.

Autori arvates ei ole vähemalt direktiivi lõplikku sõnastust arvestades kriitika vastutustundliku laenamise põhimõtte kui privaatautonomiat piirava meetme kohta põhjendatud. Krediidivõimelisuse hindamise tulemuseks ei ole keeld krediidivõimetu tarbijaga lepingut sõlmida. Kuna pooltel on võimalik sõlmida kehtivaid lepinguid, mis ei vasta tarbija krediidivõimelisusele, ei piira vastutustundliku laenamise regulatsioon ebamõistlikult lepinguvabadust. Tegemist on lepingueelsete läbirääkimiste käigus poolte kohustuste laiendamise ja täpsustamisega, mis tagab lepingueelsete läbirääkimiste käigus poolte täieliku informeerituse selliste lepingute sõlmimisega kaasnevatest riskidest. Seega peaks uus regulatsioon iseenesest suunama nii krediidiandjat kui ka tarbijat riskantseid lepinguid mitte sõlmima. Tegemist on regulatsiooniga, mis suunab isikut oma privaatautonomiat teatud viisil kasutama.

Krediidiandja ja tarbija vahel on asümmeetriline informeerituse tase. Samal ajal kui krediidiandja saab oma riisiko hindamisel tugineda tarbijalt saadud teabele, seda statistiliste kogemuste abil kogu krediidivõtjate grupiga võrrelda ning arvestada ka krediidivõtja objektiivse makseajaloo, puudub krediidivõtjal täielik teabealane kindlus: krediidileping ei pruugi olla tema jaoks läbipaistev, ta sõlmib selliseid lepinguid ilmselt harva (vähemalt oluliselt harvem kui krediidiandja) ja ta ei suuda ise teha terviklikku analüüsi, kasutades selleks likviidsusprognooosi ja turuvõrdlusi jms.⁵⁴ Regulatsiooni eesmärk on vähendada krediidiandja ja tarbija informeerituse ebavõrdset taset selliselt, et tarbija saaks tarbijakrediidilepingu sõlmimisel teha kaalutletud otsuse.⁵⁵

Autori hinnangul on tegemist vastutustundliku laenamise kõige olulisema esmase eesmärgiga. Selle täitmise kaudu on võimalik panna tarbija mõtlema oma majanduslikule olukorrale, nii et ta teeks lepingu sõlmimisel ratsionaalse otsuse, mis aitab tal vältida ülelaamisega seotud probleeme.

Tarbijad peavad võtma vastutuse selle eest, et nad valivad oma võimeid ja majanduslikku olukorda arvestades kõige sobivama laenu. Kuid see saab toimuda vaid läbipaistval krediiditurul. Selline läbipaistvus nõuab seadusandlike regulatsioone, mis tagaksid tarbijatele piisava teabe ning vajaduse korral nõustamise.⁵⁶ Seetõttu peaks olema ka õigustatud tarbija ja krediidiandja vaheliste riskide tasakaalustamine krediidiandja lepingueelsete kohustuste teatava suurendamise teel.

Tarbijakrediidi direktiivi vastutustundliku laenamise regulatsioon kujutab endast direktiivi eelnõu menetlemisel saavutatud kompromissi, milles väljendub tarbijast krediidivõtja vastutus lepingu sõlmimise üle tehtava otsustuse suhtes.⁵⁷

Vastutustundliku laenamise põhimõtte teenib nii krediidiandja kui ka tarbija huve. Krediidiandja huve teenib see, et tarbija krediidiriski hindamine aitab krediidiandjatel vähendada laenukahjusid. Nimetatud põhimõttest kinnipidamine on ka laenusaaaja huvides, et

⁵⁴ U. Reifner in P. Derleder, K-O. Knops, H. G. Bamberger. Handbuch zum deutschen und europäischen Bankrecht, 2. Auflage, Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2009, § 14 Verbraucherdarlehnsvertrag, rn 142.

⁵⁵ M. Hoffmann. *op.cit.*, rn 311–312.

⁵⁶ W. Kösters, S. Paul, S. Stein, *op.cit.*, lk 85.

⁵⁷ J. Ady, E. Paetz. *op.cit.*, lk 1065.

vältida talle kahjulikku ja kulukat makseviivitusse jäämist ning võimalike tagatiste realiseerimist.⁵⁸

Lõpetuseks tuleb märkida ka seda, et vastutustundliku laenamise põhimõtte näol on tegemist jätkuvalt aktuaalse ja areneva õigusinstituudiga, kuivõrd lisaks hiljuti rakendunud tarbijakrediidi direktiivist tulenevatele regulatsioonile on Euroopa Komisjon tulnud välja ka algatusega⁵⁹ elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute reguleerimiseks, milles pööratakse märkimisväärset tähelepanu ka vastutustundlikule laenamisele. Missuguseks kujuneb vastutustundliku laenamise põhimõtte uue hüpoteekkrediidi direktiivi valguses, selgub aga tulevikus.

⁵⁸ Public consultation on responsible lending and borrowing in the EU. *op.cit.*, lk 3.

⁵⁹ Ettepanek: EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV elamukinnisvaraga seotud krediidilepingute kohta, Brüssel 31.03.2011, KOM (2011) 142 lõplik, Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/credit/mortgage/com_2011_142_et.pdf (seisuga 22.09.2011).